

and self-cultivation through the lens of the self-development of a personality has been determined. The summarised results of a theoretical analysis of scientific notations about the readiness of the personality for the self-development have been presented. The peculiarities of the notion of the self-development have been characterised. The content of the readiness within the framework of two fundamental approaches has been defined: the functional and the personal. The author's view on the interpretation of the self-development as an integrative formation, which foresees the self-conscious and self-controlled activity of the personality on the way to the self-improvement has been represented.

The content and the methodology of an empirical investigation of the readiness to the self-development as exemplified on the employees of agencies and departments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine have been clarified. The levels of formation (low, medium and high) and dynamics of readiness to the self-cognition, the readiness to the self-perfection and general readiness to the self-development have been determined. The actual state of readiness of the personality to the self-development under block A (I can improve myself, but do not want to know myself), block B (I want to know myself and can be changed), block C (I do not want to know myself and cannot be changed), a block D (I want to know myself, but cannot be changed) has been established.

The importance and necessity of the correction and formation of readiness to the self-development within the system of professional and personal socialisation of heads of agencies and departments of the MIA of Ukraine has been proved.

Keywords: readiness, development, self-development, readiness to the self-development, head, employee, agencies and departments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Відомості про автора:

Бойко-Бузиль Юлія Юріївна – кандидат психологічних наук, доцент, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна, b-byu@ukr.net

Information about the author:

Boiko-Buzyl Yuliya Yuriivna – candidate of Psychology, Associate Professor, Doctoral student of Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine, b-byu@ukr.net.

Статтю подано до друку 01.06.2017.

УДК 159.922.7

© О. Ю. Бондарчук, 2017

О. Ю. Бондарчук (м. Київ)

СПЕЦИФІКА СТАНОВЛЕННЯ СОРОМ'ЯЗЛИВОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Бондарчук О. Ю. Специфіка становлення сором'язливості у дітей дошкільного віку. У статті розглядається сутність та специфіка становлення сором'язливості у дошкільному віці.

Сором'язливість є складним багатоаспектним феноменом різних психологічних станів особистості: тривожності, страху, збентеження тощо. На сьогодні у психологічній науці немає єдиного вичерпного розуміння та розвитку сором'язливості особистості. Одні вчені пов'язують його із генетичною спадковістю, інші кажуть, що це – соціально-набута форма поведінки.

Сором'язливість вперше починає проявлятися ще в ранньому віці, коли дитина уникає контактів, червоніє, має високу тривожність та невпевненість у власних силах. У залежності від типу особистості малюк може бути зовнішньо чи внутрішньо сором'язливим. На основі

теоретичного аналізу літератури також виділено кілька аспектів розвитку дитячої сором'язливості: властивість особистості, особистісна риса, соціально-набута модель поведінки.

Сором'язливість у дошкільника має не лише вроджений, а й соціальний характер. Серед детермінант становлення сором'язливості у дитини виділяють: наслідування поведінки інтровертованої матері, авторитарний стиль виховання, незацікавленість емоційними потребами малюка, сімейні кризи, занижена самооцінка, критичне ставлення дорослого до дитячих починань тощо. Ці фактори викликають у дошкільника не лише зовнішній, а й внутрішній дискомфорт, що заважає гармонійному розвитку підростаючої особистості у найбільш сприятливі сензитивні періоди, під час яких активно формуються мова, поведінка та усвідомлення власного Я.

Ключові слова: дитина, дошкільний вік, сором'язливість, сором, батьки, виховання, особистість, тривожність, соціальні навички, невпевненість.

Постановка проблеми. Розвиток суспільства в XXI столітті зазнає змін. Урбанізація міст, відхід від авторитарного стилю взаємодії у суспільстві, швидкоплинність взаємин між людьми, велика кількість інформації та ін., змушують особистість постійно переглядати свої позиції та інтереси, що, безумовно, супроводжується появою нових потреб, спричинюючи відповідні проблеми на шляху адаптації та пошуку свого місця у соціумі. Не залишаються осторонь вище зазначених соціальних трансформацій не тільки дорослі, а й діти, особливо дошкільного віку, які тільки починають власний шлях життєтворення. Наслідуючи дорослих та реалізуючи своє прагнення до пізнання, допитливі малюки намагаються швидко засвоїти нормативні моделі поведінки соціуму. Аля орієнтація на зміст та характер дорослих стосунків не завжди співпадає з потребами підростаючої особистості, що породжує невпевненість у собі, емоційне невдоволення, боязливість, тривожність, намагання уникати контактів із однолітками та інше. Поряд з цим, у дошкільному віці виникає сором'язливість, яка проявляється в результаті збентеження та дискомфорту, наприклад, у присутності вихователя. Невиявлені самодетермінанти сором'язливості в подальшому можуть призвести до серйозної психологічної проблеми для повноцінної життєдіяльності дитини.

Аналіз наукових досліджень. Питання детермінованості сором'язливості особистості знаходить своє відображення у ряді психологічних теорій. Так, представники психоаналітичного напрямку (Д.Каплан, М.Кляйн) вважали, що сором'язливість формується внаслідок порушення гармонії між компонентами структури особистості. Прихильники теорії вродженої сором'язливості (Г.Айзенк, Р.Кеттел, Дж. Каган) звертали увагу на її біологічну зумовленість та залежність від міри збудженості нервової системи людини. Біхевіористи ж, навпаки, вважали, що це реакція страху на соціальні стимули, які долаються в процесі оволодіння особистістю соціальними навичками (Дж. Уотсон, Е.Толмен).

Вагомі дослідження проблеми сором'язливості належать відомому психологу Ф. Зімбардо, який наголошував на тому, що цей феномен є складовою ряду психологічних станів особистості: збентеження, тривожність, боязливість, страх, що, у свою чергу, ускладнює вивчення його генези [3]. Ж. ван ден Брук, висловлювався стосовно того, що сором'язливість є ні чим іншим, як сукупністю цінностей, які засвоїла особистість від батьків [1]. У свою чергу, К. Ізард розглядав сором'язливість як особистісну рису, наголошуючи на тому, що вона разом зі страхом, соромом та провинною відіграє одну з головних ролей у процесі соціалізації та розвитку особистості [5].

Аналіз психологічної літератури з означеної проблеми, зокрема у дітей дошкільного віку, засвідчив відсутність у наукових позиціях єдиного чіткого розуміння виникнення, розвитку, а,

отже, й понятійного визначення сором'язливості, ототожнюючи його з різноспрямованими векторами особистісного розвитку, зокрема: емоційною сферою, аксіологічною складовою, поведінковими проявами, що потребує уточнення та детального, поглибленого вивчення.

Метою статті є теоретичне вивчення проблеми сором'язливості та специфіки її становлення у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. У психолого-педагогічних дослідженнях поняття сором'язливості пов'язують із боязливістю, тривожністю, невпевненістю, некомунікабельністю особистості, переживанням сорому [1; 3; 6]. Термін «сором'язливий» зустрічався у німецькій культурі ще в XVI столітті, де *schuchter* (n) означало «бути лякливим, боязким, боягузливим» [8]. Згідно Оксфордського словника, поняття «сором'язливий» (*shy*) почали застосовувати для характеристики людини лише на початку XVII століття у значенні «легко лякливий» [9]. На сьогодні, у психологічній науці означене поняття вченими трактується у трьох аспектах: властивість особистості, особистісна риса та соціально-набута модель поведінки. Так, К. Платонов сором'язливість розглядав як «властивість особистості, що, як правило, тяжко переживається; емоційний стан, обумовлений наявністю вираженого психологічного бар'єру, що заважає позитивному спілкуванню, і знижує комунікативні здібності» [6; ст.239].

В. Куніцина зазначала, що сором'язливість – це властивість особистості, яка характеризується труднощами у ситуаціях міжособистісного неформального спілкування; проявляється в стані нервово-психічної напруги й відрізняється різноманітними порушеннями вегетатики, психомоторики, мовної діяльності, емоційних, вольових, розумових процесів і специфікою розвитку самосвідомості [6, с. 240].

Як зазначав К. Ізард, поява сорому та сором'язливості в особистості спричинені ситуаціями, де наявні збудження та задоволення, при цьому сором, на думку вченого, слід розглядати як емоцію, а сором'язливість – як особистісну рису [5]. Щодо фізіологічних симптомів, то, як правило, для сором'язливих людей властиве підвищення пульсу, прискорене серцебиття, пітливість, почуття дискомфорту у шлунку, збентеження та почервоніння обличчя, яке не вдається приховати. Таким чином, сором'язливість є складним психологічним станом особистості, який супроводжується як моральним, так і фізіологічним дискомфортом та проявляється від легкого сорому до цілковитої замкнутості.

З позиції генетичного підходу [3; 4], сором'язливість трактується як вроджена риса особистості, що спостерігається у дитини вже на перших тижнях життя, зокрема в емоційній сфері, а у 2 роки з'являються перші прояви сором'язливості у вигляді безпричинного уникання дорослих, потребі у підтримці тощо [1; 7]. Цьому, зокрема, сприяє тип темпераменту та потреба в спілкуванні. Малюки з чутливою нервовою системою занадто інтенсивно реагують на подразники зовнішнього середовища, обережно поводять себе у незвичних ситуаціях, мають мінливий настрій, уникають взаємодії з іншими дітьми під час спільних ігор.

Натомість, сором'язливість у дитини може мати не лише вроджений, а й соціальний характер. Розвиток та виховання маленької особистості нерозривно пов'язані з процесом соціалізації, який у малюка починається з перших хвилин життя. Взаємодія з навколишнім світом, його пізнання спочатку відбуваються в процесі тісної емоційної взаємодії з матір'ю та іншими членами родини, а згодом – за допомогою ігрової діяльності з однолітками та вихователями у дитсадку.

До соціальних детермінант становлення сором'язливості відносять також сім'ю, яка виступає одним із основних каталізаторів формування дитячої сором'язливості і головне місце в ній належить матері. Д. Денієлс, Р. Пломін акцентують увагу на тому, що сором'язливість є нічим іншим як наслідуванням підростаючою особистістю поведінки інтровертованої матері [1;

4; 7]. Психологічний зв'язок мати-дитина зберігається до 3 років, а у гіперчутливих дітей – до молодшого шкільного віку. Такі малюки не лише відчувають, а й переживають на поведінковому рівні емоційний стан матері. Підвищена тривожність, нервовість, боязливість матері миттєво сприймаються дитиною та спричиняють у неї плаксивість, істерики, боязкість, внутрішню тривогу, що може стати поштовхом до розвитку сором'язливості.

Також дитячу сором'язливість розглядають як наслідок батьківського виховання [1; 3; 4; 7]. Серед основних помилок у вихованні, які спричиняють появу сором'язливості у дошкільному віці, виділяють: байдуже ставлення до дитини з боку батьків, незацікавленість її емоційними потребами; як наслідок, дошкільник стає закритим та може проявляти агресію до своїх однолітків; розлучення батьків, сімейні кризи та емоційно-напружена ситуація у родині детермінують нервозність, заляканість, скритість і т. д. у дитини; авторитарний стиль виховання провокує у дошкільника відчуття страху перед дорослою людиною, породжуючи інтровертованість та в подальшому інтернальний локус-контроль; критичне ставлення батьків до дитячих починань, сумніви щодо можливостей дитини закріплюють у поведінці дошкільника невпевненість у власних діях, страх та боязливість перед будь-якими власними діями та занижену самооцінку, породжуючи несамостійність та не самодостатність; завищена увага до особистості малюка, його поведінки, не реалістичні очікування батьків стосовно його спроможностей, порівняння з іншими дітьми можуть спричинити сором'язливість тоді, коли дошкільник вже буде не в змозі відповідати соціальним очікуванням.

Ф. Зімбардо зазначав, що існує ймовірність спадковості у формуванні сором'язливості дітей. Так, у сором'язливих тат $2/3$ дітей також сором'язливі. Діти ($\approx 60\%$) також частіше сором'язливі у тих матерів, які вважають себе сором'язливими. Вцілому приблизно у 70 % випадків діти як і їх батьки є сором'язливими [3, с. 66]. Цікавим є й той факт, що малюки, які виховуються прийомними батьками, не тільки наслідують їх поведінку, а й «приміряють» на себе «образ сором'язливого» [7].

Варто зазначити, що у сім'ях, де є двоє чи більше дітей, як правило, один із них є сором'язливим. Сором'язливість особистості, в якій є рідні брати чи сестри, зазвичай залежить від порядку народжуваності. Найчастіше сором'язливою є старша дитина у сім'ї, молодші члени родини рідше стають сором'язливими, оскільки батьки до них менш вимогливі. У старшої дитини сором'язливість розвивається внаслідок різкого зниження уваги до неї, особливо у віці 2-3 років, коли вона ще потребує батьківської опіки та турботи. Проте, сором'язливість не надто характерна для дітей, у яких різниця у віці складає 6 років і більше, оскільки старша дитина відчуває свою значущість у родині, наглядаючи за меншим [1; 4].

Дослідження вказують на те, що сором'язливість властива для дошкільників, які мають труднощі у спілкуванні з однолітками, проте вони залюбки контактують із старшими або молодшими за себе, обдарованим дітям, тим, які випереджають у своєму розвитку однолітків, проживають в ізольованих місцях, мають фізичні вади та діти, які вважають, що вони відрізняються від інших [5].

Дітей, для яких властива сором'язливість, поділяють на дві групи: *зовнішньо сором'язливі* та *внутрішньо сором'язливі* [6].

Зовнішньо сором'язливим дошкільникам складно розповісти іншим про свої страхи, переживання. Вони бояться звернутися за допомогою, уникають тісної взаємодії з дітьми та вихователями, не активні на заняттях та під час гри, конформні. Такий вид сором'язливості характерний для дітей-інтровертів.

Внутрішня сором'язливість більш властива екстравертам, які переживають її глибоко у собі, не демонструючи її оточуючим. Такі малюки часто приховують свої переживання, їм

притаманна мотивація уникнення невдачі, бояться проявити себе, натомість у групі однолітків не виділяються.

Серед факторів, які викликають ситуації прояву сором'язливості у дошкільників, виділяють наступні: незнайомі люди; авторитетні люди (вихователі, няні і т. д.); інші діти (переважно однолітки); перебування у центрі уваги великої або малої кількості людей; ситуації, де потрібно проявляти впевненість у собі; нова ситуація; ситуації, коли потрібна допомога іншого; участь у спільній діяльності з іншими дітьми [4].

Таким чином, про сором'язливість згадують у ситуаціях наявності певних відхилень у поведінці особистості або комунікативних труднощів з іншими людьми, які супроводжуються фізіологічними проявами. Водночас, «сором'язлива дитина» застосовується у ситуації набутої форми поведінки, внаслідок прикріплення ярлику. Постійне повторення батьками, які є для малюка у дошкільному віці авторитетом, при нагоді або для «пояснення» іншим того, що їх малюк соромиться, є замкнутим, боязливим тощо, навіть якщо це не так, призводить до того, що чутлива та навіювана дитина сприймає такі твердження як аксіому та підсвідомо починає вибудовувати власну поведінку відповідно до очікувань батьків. Згодом, коли форма поведінки «я – сором'язливий» міцно закріпиться у свідомості дитини, її буде складно змінити, адже у оточуючих сформований певний стереотип сприймання особистості, а факти, які вказуватимуть про протилежне, просто не будуть сприйматися [1].

Виникнення дитячої сором'язливості у деяких психологічних джерелах пов'язують із недоречним або раннім процесом соціалізації, який може формувати скритність та замкнутість особистості. Найчастіше це відбувається у сензитивні періоди розвитку, коли активно формуються мова, мислення, поведінка, усвідомлення власного Я, та носить соціально-обумовлений характер [7].

У дошкільному віці, починаючи з 3 – 3,5 років, активно формується мовлення дитини, криза цього вікового періоду сприяє відокремленню власного «Я», становленню усвідомленості своєї індивідуальності тощо. У 3 роки сором'язливість у дошкільника може виникнути через труднощі у відділенні свого «Я» від «Я» емоційно близької людини, якою найчастіше виступає мама [4; 7].

Під час раннього дошкільного віку у дитини може з'явитися усвідомлена боязнь інших людей. Найчастіше вона виникає, коли батьки занадто залякують своїх малюків незнайомими людьми або негативними казковими персонажами, формуючи таким чином, спочатку страх, потім скритність та замкнутість і, як наслідок, – сором'язливість.

За віковою періодизацією Д. Ельконіна провідним видом діяльності дошкільників є гра. Перехід до предметної діяльності відбувається поступово, однак у дітей, яким притаманна сором'язливість, цей процес відбувається дещо повільніше. Їм більше до вподоби повільні ігри, бажано не групові, тому що такі дошкільники не готові до відкритого діалогу навіть у ігровій формі [7].

Л. Катаєва висловлювала думку про те, що феномен сором'язливості є реакцією на емоцію страху, яка виникає у дитини під час взаємодії з дорослими та закріплюється у поведінці. Є і такі ситуації, коли особистість дошкільного віку залишається за межами дитячого колективу. Це пов'язано як з її невпевненістю, низькою самооцінкою, так і з відсутністю соціальних навичок взаємодії з іншими, страхом, який є супутником відчуття сором'язливості.

Л. Галігузова розглядала сором'язливість як один із видів амбівалентного ставлення дитини до інших і до себе самої. Сферою маніфестації такого ставлення, на думку вченої, виступає спілкування. Лонгітудне дослідження з вивчення особливостей спілкування сором'язливих дітей 3-7 років із дорослими засвідчило, що сором'язливість є феноменом, який упродовж дошкільного віку поширюється на всі основні сфери життєдіяльності дітей, найбільш

яскраво проявляючись у тих видах діяльності, які знаходяться на стадії становлення. Серед основних причин сором'язливості, які були виокремлені у дослідженні, є особливості уявлень про власний образ «Я», дисгармонічне ставлення до себе та занижена самооцінка [2].

Висновки. Теоретичний аналіз літератури засвідчив, що сором'язливість є складним психологічним утворенням особистості, природа походження якого має різні причини. Одні дослідники одноставні в тому, що цей феномен є вродженою властивістю особистості та передається генетично, інші ж вважають, що сором'язливість є соціально-набутою формою поведінки, яка проявляється у ранньому дитинстві, а у дошкільному віці може стати однією з моделей поведінки. Сором'язливість як особистісна риса дошкільника є соціально набутиим явищем, яке здебільшого закладається у батьківській родині.

Серед причин формування сором'язливості у підростаючої особистості вчені виділяють наявність у одного з батьків малюка сором'язливості, порядок народження дитини у сім'ї, авторитарний стиль виховання та непослідовність виховних дій, занадто завищені вимоги та очікування від дошкільника. Також джерелом дитячої сором'язливості може слугувати занижена самооцінка, недостатній рівень розвитку соціальних навичок, наявність фізичних вад, страхів, які сформувалися під впливом залякувань або ж стали набутою формою поведінки дитини внаслідок нав'язування батьками ярликів сором'язливості та їхнього позитивного схвалення такої «соціально бажаної», «зручної» поведінки дитини-дошкільника.

Подальші наші наукові пошуки будуть орієнтовані на дослідження відмінностей у поняттях дитячого сорому, соромливості та сором'язливості, а також поглиблене теоретичне та емпіричне вивчення психологічних особливостей прояву та розвитку сором'язливості у дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку.

Література

1. *Богачкина Н.* Застенчивый малыш / Н.Богачкина – М.: Научная книга, 2007 – 306 с.
2. *Галигузова Л.Н.* Застенчивый ребенок / Галигузова Л.Н. – Дошкольное образование [Електронний ресурс] –Режим доступу: http://www.portal-slovo.ru/pre_school_education/36590.php.
3. *Зимбардо Ф.* Застенчивость: Пер. с англ./ Ф. Зимбардо – М.: Педагогика, 1991. – 208с.
4. *Зимбардо Ф.* Застенчивый ребенок / Ф.Зимбардо, Ш.Рэдл: пер. с англ. Е Долинской. – М.: АСТ Астрель, 2005. – 294 с.
5. *Изард К.Э.* Психология эмоций: Перев. с англ. / К.Э.Изард – СПб: Издательство «Питер», 1999. – 464 с.
6. *Куницына В. Н.* Межличностное общение. Учебник для вузов. / Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М – СПб.: Питер, 2001. – 544с.
7. *Мишина Е.* Застенчивый ребенок/ Е.Мишина – СПб.: Питер, 2012. – 128 с.
8. *Duden.* Das Herkunftswörterbuch. – Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Meyers Lexikonverlag, 1989.
9. *Oxford living dictionaries* [Електронний ресурс] – 2017 – Режим доступу: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/shy>.

Транслітераційний переклад літературних джерел

1. *Bogachkina N.* Zastenchivyy malysh / N.Bogachkina – М.: Nauchnaya kniga, 2007 – 306 s.

2. Galiguzova L.N. Zastenchivyy rebenok / Galiguzova L.N. – Doshkol'noye obrazovaniye [Elektronnyy resurs] –Rezhym dostupu: http://www.portal-slovo.ru/pre_school_education/36590.php.
3. Zimbardo F. Zastenchivost': Per. s angl./ F. Zimbardo – M.: Pedagogika, 1991. – 208s.
4. Zimbardo F. Zastenchivyy rebenok / F.Zimbardo, SH.Redl: per. s angl. Ye Dolinskoy. – M.: AST Astrel', 2005. – 294 s.
5. Izard K.E. Psikhologiya emotsiy: Perev. s angl. / K.E.Izard – SPb: Izdatel'stvo «Piter», 1999. – 464 s.
6. Kunitsyna V. N. Mezhlichnostnoye obshcheniye. Uchebnik dlya vuzov. / Kunitsyna V. N., Kazarinova N. V., Pogol'sha V. M – SPb.: Piter, 2001. – 544 s.
7. Mishina Ye. Zastenchivyy rebenok/ Ye.Mishina – SPb.: Piter, 2012.– 128s.
8. Duden. Das Herkunftswörterbuch. – Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Meyers Lexikonverlag, 1989.
9. Oxford living dictionaries [Elektronnyy resurs] – 2017 – Rezhym dostupu: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/shy>.

Бондарчук О. Ю. Специфика становления застенчивости у детей дошкольного возраста. В статье рассматривается сущность и специфика становления застенчивости в дошкольном возрасте.

Застенчивость является сложным многоаспектным феноменом различных психологических состояний личности: тревожности, страха, смущения и т.д. На сегодня в психологической науке нет единого исчерпывающего понимания и развития застенчивости личности. Одни ученые связывают его с генетической наследственностью, другие говорят, что это – социально-приобретенная форма поведения.

Застенчивость впервые начинает проявляться еще в раннем возрасте, когда ребенок избегает контактов, краснеет, имеет высокую тревожность и неуверенность в собственных силах. В зависимости от типа личности малыш может быть внешне или внутренне застенчивым. На основе теоретического анализа литературы также выделено несколько аспектов развития детской застенчивости: свойство личности, личностная черта, социально-приобретенная модель поведения.

Застенчивость у дошкольника имеет не только врожденный, но и социальный характер. Среди детерминант становления застенчивости у ребенка выделяют: подражание поведению интровертированной матери, авторитарный стиль воспитания, незаинтересованность эмоциональными потребностями малыша, семейные кризисы, заниженная самооценка, критическое отношение взрослого к детским начинаниям и т.д. Эти факторы вызывают у ребенка не только внешний, но и внутренний дискомфорт, мешает гармоничному развитию личности дошкольника в наиболее благоприятные сензитивные периоды, во время которых активно формируются речь, поведение и осознание собственного Я.

Ключевые слова: ребенок, дошкольный возраст, застенчивость, стыд, родители, воспитание, личность, тревожность, социальные навыки, неуверенность.

Bondarchuk O. Specificity of becoming shyness in preschool children. The article considers the essence and specifics of becoming shyness in preschool children.

Shyness is a complex multidimensional phenomenon different psychological states of personality: anxiety, fear, embarrassment. Today in psychological science isn't uniform comprehensive understanding and development of shyness personality. Some scientists associated shyness with genetic heredity, others say it – socially acquired behavior.

Shyness first begins to appear in early childhood, when the child begins to avoid contact, blush, has high anxiety and lack of confidence in own abilities. Depending on the type of personality the baby can be externally or internally shy. Based on the theoretical analysis of the literature also emphasis some aspects of children's shyness: property of the individual, personal trait, acquired behavior pattern.

Shyness in preschooler is not only innate but also social character. Among the determinants of becoming shyness in a child distinguished: imitation behavior introvert mother, authoritarian parenting style, disinterest emotional needs baby, family crisis, low self-esteem, critical attitude to children's beginning. These factors cause in preschool child not only external but also internal discomfort that interferes the harmonious development of personality preschooler in the most favorable sensitive periods, during which actively forming language, behavior and awareness own self-image.

Keywords: child, preschool age, shyness, shame, parents, upbringing, personality, anxiety, social skills, uncertainty.

Відомості про автора:

Бондарчук Оксана Юріївна – аспірантка кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна, bondarchuk_oxana@email.ua.

Information about the author:

Bondarchuk Oksana – postgraduate student of the Department of Theoretical and counseling psychology, Faculty of Psychology, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine, bondarchuk_oxana@email.ua.

Статтю подано до друку 12.06.2017.

УДК 159.923.2

© І. С. Булах, 2017

Булах І.С. (м. Київ)

ВИТОКИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ЛЮДИНИ

Булах І. С. Витоки особистісного зростання людини. У статті проводиться теоретичний пошук витоків ідей, думок та наукових позицій і положень тих мислителів, філософів та психологів, які поступово виявляли сутнісні потенціали змінювань та особистісного розвитку людини. Починаючи зі східних вчень, зокрема ідей буддизму, індуїзму, суфізму, і, завершуючи західними вченнями, зокрема позиціями екзистенціалістів та феноменологів, простежується логіка ускладнення змісту та сутності поняття «особистісне зростання» людини, виокремлюються його подібність і розбіжність з термінами «розвиток особистості» та «особистісний розвиток». Якщо «розвиток особистості» більшість психологів пов'язують з динамікою соціальних, емоційних, інтелектуальних, моральних змін, які обумовлюються зовнішніми і внутрішніми детермінантами, то «особистісне зростання» – це свобода, відповідальність, духовність, соціальна інтегрованість і, разом з тим, особистісна автономія. Саме в основі останньої – в «Я» - знаходиться ресурс власної відповідальності та потенціали особистісного зростання людини. Визначаються також базисні одиниці зростання людської особистості, які кристалізуються у такому психологічному утворенні особистості як її «Я-концепція» і самість. Епіцентром «Я-концепції» є самість, як змінне, плінне й цілісне